

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

ОРІЄНТАЦІЯ НА ЦІЛІСНУ ОСОБИСТІТЬ ЯК НЕОБХІДНІСТЬ ПІД ЧАС ФОРМУВАННЯ ПОСТНЕКЛАСИЧНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ЗНАННЯ ORIENTATION ON A PARTICIPATING PERSON AS NECESSITY FOR THE FORMATION OF POST-ECONOMIC ECONOMIC KNOWLEDGE

У статті визначено сутність інтегральної цілісності, яка виражається в природній (органічній) цілісності. Обґрунтовано відмінність природи людини від людини-особистості. Так, остання має триіпостасну цілісну підсвідомо-свідомо-духовну природу. Розкриваючись через триіпостасну цілісну підсвідомо-свідомо-духовну природу, людина виконує творчий акт, будучи особистістю та розвиваючись як вона.

Ключові слова: цілісність, інтегральна цілісність, цілісна людина, цілісна особистість, триіпостасна цілісна підсвідомо-свідомо-духовна природа особистості, творчість.

В статті определена сущность интегральной целостности, которая выражается в естественной (органической) целостности. Обосновано отличие природы человека от человека-личности. Так, последняя имеет трехипостасную целостную подсознательно-сознательно-духовную природу. Раскрываясь через трехипостасную

целостную подсознательно-сознательно-духовную природу, человек выполняет творческий акт, являясь личностью и развиваясь как она.

Ключевые слова: целостность, интегральная целостность, целостный человек, целостная личность, трехипостасная целостная подсознательно-сознательно-духовная природа личности, творчество.

The article defines the essence of integral integrity, which is expressed in natural (organic) integrity. The difference between human nature and human personality is substantiated. Thus, the latter has a three-part holistic, subconsciously-consciously-spiritual nature. Opening up through a three-pronged holistic subconsciously-consciously-spiritual nature, a person performs the creative act, being a personality and developing like it.

Key words: integrity, integral integrity, integral person, integral personality, three-dimensional integral subconsciously-conscious-spiritual nature of personality, creativity.

УДК 330.1

Гончарова В.О.

к. е. н., доцент,
доцент кафедри соціальних
та економічних дисциплін
Харківський національний університет
внутрішніх справ

*Людина є загадка не як тварина і не як істота соціальна,
не як частина природи й суспільства, а як особистість, саме як особистість.*

М.О. Бердяєв. Про людину, її свободу та духовність

Людина є особистість не по природі, а по духу

М.О. Бердяєв. Про людину, її свободу та духовність

Постановка проблеми. Людина як суб'єкт економіки давно привертає увагу вчених, перш за все економістів. Це можна пояснити багатьма факторами. Однак саме зараз необхідно зазначити, що саме людина як суб'єкт економіки не розглядалась економічною теорією, хоча у свій час політекономія за основний предмет мала відносини між людьми. З переходом до економіки науки (Г.В. Задорожний), в якій відносини не вивчаються зовсім, взагалі не має місця для таких категорій, як людина й особистість. Сама людина в ній розглядається «як засіб отримання прибутку, що власне властиво й новомодним нині теоріям людського, інтелектуального, соціального, символічного й інших подібних, пов'язаних з людиною, капіталів» [1, с. 3].

Сьогодні насаджуване споживацтво через пропаганду гламурного життя з прихованими смислами перетворило людину на споживача. Глибока деградація людини не є остаточною проблемою

людства, адже вже йдеться про проблеми його виживання. Остання проблема є цілком реальною. Так, академік Г.В. Задорожний усвідомлює, що «в істинно людському плані рух здійснюється не в тому напрямку, а більш глибоко – що й людина вже не зовсім людина, що в чомусь вона повертається до предлюдини, а в чомусь вже стає й постлюдиною» [2, с. 144]. Водночас академік В.О. Лекторський в одній зі своїх наукових праць стверджує, «що саме за допомогою наук про людину можна знайти умови, що забезпечують збереження самої людини (інакше вона загине). Однак справжня картина виявляється складніше. Все більше стає зрозумілою нова обставина: сучасні науки про людину можуть створити принципово інший рівень людського розвитку, але вони ж за певних умов можуть використовуватися для деградації людини, її «розлюдинення» – в цьому випадку виявиться, що саме розвиток наук про людину призведе до того, що людина в звичному нам розумінні зникне,

загине» [3, с. 4]. Саме тут йдеться про «виробництво» робота-постлюдини, чіповія-кіборга.

Між тим не втратило, а набуло ще більшої значущості твердження, що саме суб'єкти, люди створюють реальність. При цьому наприкінці минулого століття «сучасна наука – на передньому краї свого наукового пошуку – поставила в центр досліджень унікальні системи, що історично розвиваються, в які як особливий компонент включається сама людина» [4, с. 636]. І це не є випадковим, оскільки саме зараз, як неодноразово зазначалось багатьма дослідниками різних галузей наук, основним імперативом для всіх нас є виживання людства. Вірогідно з розуміння цього імперативу розпочалося формування постнекласичної науки, об'єктом якої стали людинорозмірні комплекси, а «головна особливість якої зводиться до того, що сама людина-дослідник включена в об'єкт наукового пошуку, вона – не той зовнішній спостерігач, а безпосередній активний учасник розвитку (саморозвитку) реальності» [5, с. 12]. «Це вимагає, щоб у економічних дослідженнях першочергова увага приділялася саме людині, особистості як головному базовому суб'єкту господарських перетворень і соціокультурної динаміки» [6, с. 19].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зі втіленням принципів постнекласичної науки нині став переважати цілісний спосіб розгляду всіх явищ, зокрема людини, особистості. Так, в економічних дослідженнях людина почала розглядатись як космо-біо-соціальна істота [7, с. 113], «не просто як біосоціальна істота, а як така, що має єдину внутрішню трипостасну природу» [5, с. 9], як така, що має триалектичну, трипостасну біо-соціо-духовну природу [8, с. 123] та єдину внутрішню духовно-свідомо-підсвідому природу [9, с. 50]. Як ми бачимо, сьогодні серед дослідників немає єдиного розуміння природи ні цілісної людини, ні цілісної особистості. Взагалі без розуміння природи цілісної людини ми не зможемо визначитися з природою цілісної особистості.

Постановка завдання. Таким чином, метою дослідження є визначення сутності категорії «цілісність», аналіз природи цілісної людини та цілісної особистості, аргументація орієнтації на цілісну особистість як необхідність під час формування постнекласичного економічного знання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні справді в наукових економічних дослідженнях на перший план виноситься проблема цілісності людини, особистості, хоча декілька століть поспіль наука ігнорує цілісну людину, розглядає її лише як біосоціальну істоту, заперечуючи духовну природу людини. Відбувається це «з тих пір як в середині XVII століття Декарт оголосив міркування про духовну сутність людини недоречними, західний світ цікавився тільки тим, що існує поза людиною, – природою та суспіль-

ством» [10, с. 215]. Ще 300 років тому відбулося спрощення не тільки людини, але й її цілей та цінностей, а також світу та суспільства (В.К. Батурін), тому що за допомогою думок сучасних тоді філософів відбулося несподіване народження предмету економіки, яке увінчалось «повним відходом від моральної філософії, від етики, від моралі» [11, с. 168]. В результаті цього, як зазначає професор В.К. Батурін, «загальне благополуччя людини зведено лише до її матеріального добробуту. А сама людина з її безоднею смислів – до економічного додатку <...> Таємничий світ трансформується у примітивну суспільну схему, де людині відводиться роль продавця, покупця або посередника під час купівлі-продажу деяких товарів і послуг» [11, с. 169].

Сьогодні, як вже було зазначено, економіксічна наука (Г.В. Задорожний) ставиться до людини як до «засобу, фактору чогось, що має лише певне логічне, кількісне-наукове (!) вимірювання і все заради того цілераціонального, яке спочатку виступає як мета, а потім і як бажаний єдиний результат – прибуток» [12, с. 4].

Зараз вже цілком очевидно, що розв'язання проблеми перебуває у сфері духовних цінностей, тільки вони роблять людину людиною.

Вже сьогодні людина має усвідомити, що вона є цілісною, як і цілісною є особистість. Проте розуміння цілісності природи людини та особистості без міжпредметних запозичень, перш за все напрацьованих знань про людину сучасною філософією, неможливе. Тому напрацьовані знання науками про людину повинні широко використовуватися під час оновлення методологічного інструментарію в теоретичних економічних дослідженнях. Саме на цьому наголошують В.Д. Базилевич та В.В. Ільїн: «у зв'язку з розширенням предметного поля економічного знання воно охоплює зараз не лише виробничо-господарські, але й філософські, духовні проблеми економічної науки. Це вже не суто економічна теорія, що фокусує увагу на змістовній стороні здійснюваного пізнання. Вона включила в коло своїх інтересів не лише гносеологічну проблематику (аналіз основних сенсів економічного знання), але й онтологічну, пов'язану з метанауковими (філософськими, моральними, правовими тощо) уявленнями про саму економічну реальність» [13, с. 97].

Так, людина є складною цілісною системою. «Однак сутність людини як цілісної системи не зводиться до простої суми складових її підсистем: матеріальної й ідеальної. Зрозуміло, її утворюють фізичні, хімічні, біологічні психічні та інші компоненти <...> Тому під час механічного сумування відсутній головний інтеграційний зв'язок, центр, який об'єднує всі ці якості в єдине ціле – в особистість» [14, с. 231].

На практиці є велика плутанина між сумативною та інтегральною цілісністю. Яскравий приклад різниці між ними наводить в одній зі своїх праць Є.С. Півнев: «Візьмемо для прикладу два об'єкти: купу яблук і яблуко. Купа – це проста сума, сумативна множина і як така системою не є. Яблуко ж є органічною цілісною єдністю, інтегральним утворенням складових його елементів або компонентів. Таким чином, як видно з цього найпростішого прикладу, відмінність сумативних і цілісних інтеграційних множин полягає у феномені інтеграції» [15].

Тепер ми можемо визначити також сутність самої інтегральної цілісності, яка виражається в природній (органічній) цілісності.

Саме на переході до інтегральної цілісності наполягав австрійський філософ К. Гюнцель [14, с. 230], коли висловлювався щодо складних систем, включаючи соціальну. Водночас «за К. Гюнцелем, людина являє собою складну цілісну систему, яка є компонентом більш складних систем біологічної та соціальної» [14, с. 230]. Саме на цьому наголошував М.О. Бердяєв. Він вважав, що «емпірична людина входить, як частина, в будь-яке соціальне або природне ціле» [16, с. 178–179], однак «вона це робить не як особистість, і особистість її залишається поза цим підпорядкуванням частини цілому» [16, с. 178–179]. Тобто природа самої людини є органічною цілісною єдністю. Водночас особистість «є первісною цілісністю та єдністю» [16, с. 187]. «Особистість не є частиною й не може бути частиною по відношенню до якого-небудь цілого, хоча б величезному цілому, усьому світу. Це є істотним принципом особистості, її таємницею» [16, с. 178]. «У Лейбніца, як і у Ренув'є, монада є простою субстанцією, що входить в складне утворення. Монада замкнута, закрита, не має вікон і дверей. Для особистості же розкривається нескінченність, вона входить у нескінченність і впускає в себе нескінченність, у своєму саморозкритті вона спрямована до нескінченного змісту. І водночас особистість передбачає форму та межу, вона не змішується з навколишнім світом і не розчиняється у ньому» [16, с. 178–179]. Тобто цілісна людина та цілісна особистість є природньою (органічною) єдністю.

Однак, як уже зазначалось, сучасна наука ігнорує цілісну людину, розглядає її лише як біосоціальну істоту. При цьому в роботах філософів ХІХ – ХХ століть, а саме К. Гюнцеля, В.С. Соловйова і М.О. Бердяєва, «йдеється про трьохланцюгову природу людини: природньо-біологічну, соціально-психологічну та духовно-космічну (або духовно-божественну)» [14, с. 230].

З початком формування методології постнекласичної економічної науки ще у 2005 році вченими-економістами Г.В. Задорожним та І.В. Колупаєвою

була запропонована та обґрунтована гіпотеза щодо трипостасної духовно-біо-соціальної природи людини [17, с. 46–62].

Сьогодні А.М. Колот акцентує увагу на тому, що «наукові дослідження соціального-трудоного характеру слід спрямувати в русло сприйняття людини як особистості <...> При цьому як аксіому слід прийняти цілісно три іпостасі природи людини, а саме духовну, біологічну, соціальну. Слід по-новому, з висоти ХХІ століття оцінити, усвідомити як першорядну духовну, моральну іпостась, її особливу роль, специфіку, як фундаментальну якість, якої позбавлені інші живі істоти» [18, с. 814].

Г.В. Задорожний має рацію, коли пояснює, що «якщо біологічна іпостась приймається всіма без особливих заперечень, то відносно соціальної та духовної іпостасей такої єдності в розумінні немає. Тут, з одного боку, спрацьовує стереотип марксистського трактування соціального як найбільш істотного загалом-то урізано-спрощеної цим вченням біосоціальної природи людини; з іншого боку, позначається штучність ігнорування об'єктивною наукою духовної сфери життєдіяльності людини на підставі розриву початково-триваючої (нікуди не зникаючої) синкретичності реальності, що виразилося в розрізненні/відділенні/відокремленості матеріального та духовного, фізичного і свідомого» [19, с. 17].

Однак все ж таки людина має трипостасну духовно-біо-соціальну природу. Справді, біологічна іпостась природи людини не потребує додаткових обґрунтувань її необхідності, важливості, приймається без заперечень, тому що «стримуючим фактором завжди стає тілесна іпостась, пов'язана з біофізичними можливостями досягності того, що відкривається та чого може прагнути духовно-соціальна іпостась людини. Тут йдеться про різні періоди життя в біофізичному аспекті (дитинство, юність, зрілість, старість і смерть), які накладають межі можливого, тобто реалізації здібностей і досягнення висот, які визначаються духовною іпостассю» [20, с. 40–41]. Остання «їх пронизує й управляє ними ще на тій граничній стадії формування людини, коли в момент запліднення яйцеклітини їй задається хвильово-голографічний геном (уном) як своєрідна матриця-програма формування та розвитку, життєдіяльності людини» [19, с. 17–18]. Взагалі «людину відрізняє від усього іншого живого саме присутність у неї духа, духовності як тієї «солі моря», яка задає/визначає/реалізує якість людських відносин-взаємодій – людськості в самій людині» [19, с. 17–18], а також якість біологічної іпостасі. Без духовності людина стає звіролюдиною. Духовна іпостась є «основоположною, фундаментально задаючою-визначальною, життєтворчою і для біологічної, і для соціальної іпостасей» [19, с. 17–18] людини тільки тоді, коли вона є цілісною особистістю. Інакше людина зали-

шитися на тому рівні духовності, з яким вона народилася. Загалом до найвищої духовності людина йде усе життя.

«Особистість є не натуралістичною, а духовною категорією» [15, с. 186]. Тому навіть «саме розкладання образу особистості не означає її остаточного зникнення. Особистість незнищенна. Особистість себе творить і здійснює свою долю, знаходячи джерело сил у бутті, що її перевищує» [16, с. 180], чого неможливо сказати про людину.

Необхідно зазначити, що людина є соціальною істотою. Для людини вкрай впливовим є соціальне оточення, але «особистість у людині є перемогою над детермінацією соціальної групи» [16, с. 180–181], «особистість у людині не детермінована спадковістю, біологічною та соціальною, вона є свободою в людині, можливістю перемоги над детермінацією світу» [16, с. 187]. Незважаючи на те, позитивною чи негативною є людина-особистість, тільки вона у змозі подолати детермінацію соціальної групи та навіть усього світу. Отже, соціальна іпостась визначає якість як біологічної, так і духовної іпостасей людини, але не людини-особистості. Для останньої «соціальність лише фіксує наявність у житті відносин взаємодії між особами (людьми) в різних формах. Але про сам тип даних відносин їх цілеспрямованість, якісність (на зло або на благо людині) абсолютно нічого не говорить» [19, с. 17–18]. Вона є пустою для особистості.

Сьогодні новим предметом праці є свідомість живої людини. На наш погляд, під час розгляду природи людини як цілісної особистості обов'язково необхідно враховувати цей факт. В одному зі своїх наукових досліджень ми розглядали особистість саме як людину, що має єдину внутрішню духовно-свідомо-підсвідому природу [9, с. 50], а також пояснювали важливість застосування для визначення сутнісних сил особистості саме такої інтегральної цілісності, в яку включено новий предмет праці, а саме свідомість.

Загалом «саме свідомість особистості в людині говорить про її вищу природу та вище поклонання» [16, с. 178]. При цьому «особистість є істотою розумною, але вона не визначається розумом, її не можна визначити як носія розуму. Розум сам по собі не особистий, а універсальний, загальний, безособовий» [16, с. 181]. Тут йдеться про колективну свідомість. Останню без підсвідомості не має сенсу розглядати, бо вона є єдиним цілим. Людина усвідомлює реальність за допомогою підсвідомості. Проте остання виконує все, про що просить свідомість. Саме свідомість, використовуючи здобуті знання та «підказки» підсвідомості, починає діяти, збагачуючи свою духовність, а духовність, як зазначає С. Гроф, – це «особиста справа кожного, що стосується його взаємовідносин з космосом» [21].

Отже, розвиток людини як особистості розкривається через трипостасну цілісну підсвідомо-свідомо-духовну природу. Саме в такому напрямку відбувається розвиток особистості, тобто від підсвідомої іпостасі до свідомої, зрештою, до духовної іпостасі. Це й є творчим актом. Як стверджує М.О. Бердяєв, «особистість є не субстанцією, а актом, творчим актом» [16, с. 181]. Людина, коли розвивається як особистість, розкриваючись через трипостасну цілісну підсвідомо-свідомо-духовну природу, виконує творчий акт.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, у результаті наукового дослідження визначено сутність інтегральної цілісності, яка виражається в природній (органічній) цілісності. Також обґрунтовано відмінність природи людини від людини-особистості. Так, остання має трипостасну цілісну підсвідомо-свідомо-духовну природу. Розкриваючись через трипостасну цілісну підсвідомо-свідомо-духовну природу, людина виконує творчий акт, будучи особистістю та розвиваючись як вона.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Задорожний Г.В. Человекомерный вектор кардинального обновления методологии экономической науки: от политической экономики через философию хозяйства к глобалистике (к 400-летию политической экономики). Харьков: ХНУ им. В.Н. Каразина, 2015. 39 с.
2. Задорожний Г.В., Колупаева И.В. Человеческая деятельность как источник хозяйственного развития. Социальная экономика. 2005. № 1–2. С. 144–151.
3. Лекторский В.А. Возможны ли науки о человеке? Вопросы философии. 2015. № 5. С. 3–15.
4. Степин В.С. Теоретическое знание. Москва: Прогресс-Традиция, 2000. 744 с.
5. Задорожний Г.В. Духовно-ноосферно-устойчивое хозяйственное развитие как стратегический вектор возрождения украинского общества. Харьков: ВННОО имени В.И. Вернадского, 2015. 107 с.
6. Духовно-культурні чинники соціоекономічної динаміки: монографія / за ред. Г.В. Задорожного, О.І. Давидова. Харків: Точка, 2013. 266 с.
7. Тарасевич В.Н. Постнеклассический вызов фундаментальной экономической науке. Вопросы экономики. 2004. № 4. С. 107–117.
8. Задорожний Г.В. Личность как начало координат реактуализации политэкономических исследований. Вопросы политической экономики. 2013. № 1 (6). С. 103–128. URL: <https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Fvopoliteco.ucoz.com%2Fmgz%2Fwpe2013-01.pdf&name=wpe2013-01.pdf&lang=ru&c=568493ede612&page=3>.
9. Гончарова В.А. Сущностные силы личности как определяющие детерминанты новой экономической парадигмы. Молодой ученый. 2016. № 1. С. 48–51. URL: http://nbnub.gov.ua/UJRN/molv_2016_1%281%29_13.

10. Друкер П.Ф. Эпоха разрыва: ориентиры для нашего меняющегося общества. Москва: ООО «И.Д. Вильямс», 2007. 336 с.

11. Батурич В.К. Экономика как разрушенная философия. Развитие и экономика. 2013. № 6. С. 166–171.

12. Задорожний Г.В. Иначе возможное как сотворчество человечности (размышления о главном в связи с кризисом экономической науки). Полтава: Скайтек, 2011. 259 с.

13. Базилевич В.Д., Ильин В.В. Метафизика экономики: возможности необходимого. Философия хозяйства. 2009. № 6 (66). С. 97–104.

14. Сомкин А.А. Ориентация на целостную личность как исходная установка «нового ценностного мышления» К. Гюнцеля. Вестник ТГУ. 2008. № 1 (57). С. 229–235. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/orientatsiya-na-tselostnuyu-lichnost-kak-ishodnaya-ustanovka-novogo-tsennostnogo-myshleniya-k-gyuntslya>.

15. Пивнев Е.С. Теория управления. Томск: ТМЦДО, 2005. 246 с. URL: <http://lib.sale/upravleniya-teoriya/teoriya-upravleniya-pivnev.html>.

16. Бердяев Н.А. О человеке, его свободе и духовности: избранные труды. Москва: Психолого-соц. институт, Флинта, 1999. 312 с.

17. Задорожний Г.В., Колупаева И.В. Людська діяльність: зміст і трансформація структури у сучасному господарському розвитку. Харків: Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, 2009. 158 с.

18. Колот А.М. Наука о труде: становление и теоретико-методологическое обновление. Политическая экономия: прошлое, настоящее, будущее / под ред. В.М. Гейца, В.Н. Тарасевича. Киев, 2014. С. 799–822.

19. Задорожний Г.В., Задорожная О.Г. Триалектика как методология истинного хозяйственного постижения реальности и человека (препринт научного доклада на Харьковском Каразинском междисциплинарном методологическом семинаре). Харьков: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2017. 32 с.

20. Задорожний Г.В., Колупаева И.В. О необходимости преодоления чисто экономического подхода в исследованиях человеческой деятельности как требование постнеклассической науки и актуализации духовно-нравственных ценностей. Социальная экономика. 2007. № 3–4. С. 40–53.

21. Гроф С., Ласло Э., Рассел П. Революция сознания: трансатлантический диалог / пер. с англ. М.В. Драчинского. Москва: АСТ и др., 2004. 248 с. URL: <https://gtmarket.ru/laboratory/basis/4558/4560>.